
Mirotvorstvo, rat i religije

Čini se da je danas sve manje moguće voditi istinski razgovor o religijama u svijetu bez produbljenog i iskrenog osvrta na prošlost tih religija kad su njihovi odnosi bili drugačiji i znatno lošiji od onih u suvremenosti. U tom sklopu valja podsjetiti kako su religije nekad - u brojnim susretima - pokazivale daleko više ljutog neprijateljstva nego dobrodošle susretljivosti. Sve su te religije naime bile i dugo ostale jedinim ozbiljnim čimbenikom društvenog učvršćenja i opravdanja djelovanja proširenih obitelji, rodova, plemena, naroda i civilizacija, pa je svaki njihov slučajni suret s onom drugom proširenom obitelji, rodom, plemenom, narodom i civilizacijom uvijek i neizostavno završavao krvavim sukobom. A upravo je u tome religija - a ne nešto drugo i različito - igrala nezamjenjivu ulogu poticanja, pomoći, bodrenja, ohrabrenja i osnaženja vlastitog ugroženog položaja u sukobu s onima na suprotnoj strani. Na toj pak suprotnoj strani religija je opet izvršavala isto i služila istome cilju: pobjedi nad neprijateljem. U sociologiji je taj mehanizam toliko proniknut i potkrijepljen primjerima iz prošlosti da je gotovo od zaključka postao polazištem u istraživanjima religije. Neki ga čak povezuju s čovjekovim biološkim nagonom za održanjem koji će se potom preoblikovati u društvenu učinkovitost religije.

Na tome se dakako nije stalo i ostalo. Tijekom duge povijesti zabilježene su mnoge značajne promjene i neočekivani napredci. Tako su države počele preuzimati neke religijske funkcije, a unutar samih religijskih zajednica javljaju se ljudi koji uvode novi govor: onaj o miru, pomirenju i milosrđu. Prošlost je puna tih i takvih neupitnih svjedočanstava. Ipak, njih se najviše nakupilo negdje u rasponu vremena od početaka propovijedanja Zaratustre i Budhe do božanskih objava u Krista i Muhameda. Njihova vizija međutim ide mnogo iznad i izvan pukih koristi proširenih obitelji, rodova, plemena, naroda i civilizacija i nezaustavljivo uvire u šire prostore univerzalnosti čovjekove dobrote i Božjeg milosrđa prema svim ljudima. Nama ni danas nije još do kraja razvidno koliko je baš njihov iskorak označio opreku prema dotadašnjem shvaćanju religije kao sredstvu osobne i grupne obrane na štetu drugih ljudi i skupina. Nažalost, sljedbenici i sljednici tih

plemenitih i velikodušnih učenja nisu uvijek bili i još su manje ostali vjernim nastavljajcima svojih izvornih nadahnuća, nego su ih opet iskoristili u iste svrhe očuvanja i zaštite biološkog opstanka pojedinca preko društvenih mehanizama religijskog povezivanja. Pod novim pokrovom zahtjeva za univerzalnom ljubavi bile su opet dobro i lukavo skrivene stare navike uporabe religije u obrani posebnih koristi. Na taj je način unatoč izvanjskoj novosti sve ostalo zapravo u unutrašnjosti isto, barem za najveći dio vjerničkoga puka i njegovih posvećenih predvodnika.

Svejedno, posijane su se klice pored prašnjavih ulica i bodljikavog trnja razrasle u cvijeće. Unatoč otporima i protivljenjima Bog ratova polako se počeo oblikovati u Boga prijatelja svih ljudi. Taj je obrat dakako dugo trajao i nije napredovao bez žrtava i kušnji. Dapače, ni do našeg doba nije on potpuno pobijedio i vjerojatno neće sve do kraja svijeta, jer bi nam u protivnome nebo bilo suvišno. Sve to naposljetku pokazuje da sve religije imaju svoje lice, ali također bez iznimke i svoje naličje. Njega pak najčešće krinkom pokrивamo, a licem se dičimo. Stoga se za religije može reći da u jednom svojem dijelu stvaraju bojovnike, huškače, mrzitelje i ideologe, dok u njima istodobno raste broj mirotvoraca, čovjekoljubaca, pokornika, proroka, svetaca i mučenika. Jedno bez drugoga jednostavno nije išlo, iako je odabir između njih postajao za vjernike sve uočljiviji i jasniji. Više se nitko nije mogao braniti da je prevaren, jer su mu oba različita puta - izdaje i vjernosti - bila sad vidljiva sve do potpune prohodnosti.

Drugi je svjetski rat jamačno označio nepovratnu prekretnicu. Zlo učinjeno ljudima u ime navodno dobrih ideja postalo je u svojoj licemjernosti nepodnošljivo. Bez svijesti o tome nije se moglo ići dalje u izgradnji mira u svijetu. Zato je svako uvjeravanje - pa i ono što je dolazilo iz religijskih krugova - o isključivom posjedu nad istinom postalo unaprijed sumnjivo. Jer odveć je lijepih riječi izgovoreno prije počinjenih strašnih zala. Otud oprez, posebice u mladih ljudi, kojima nitko više nije mogao prodati rog za svijeću. To je religiozne ljude ogolilo do kostiju: odsad će samo dobrim životom moći potvrditi dobre ideje, a ne obrnuto, kako je dosad redovito bio slučaj. Ukratko, ideje postaju dobre više po ostvarenju nego po uvjerljivosti. To u isti mah kršćansko i moderno mjerilo prepoznavanja ljudi po plodovima, a ne po propovijedima sve je više prevladavalo u javnosti zapadnjačkih društava. Ono je doduše pogađalo religije i smanjivalo im brojnost pripadnika, ali je zauzvrat jačalo njihov ugled i vjerodostojnost. Odsad će one biti više nalik na male zajednice dobrih ljudi nego na velike vojske moćnih društava. Tako su modernitet i sekularizacija nekom vrstom zajedničke pobjede nad religijama, njih same zapravo čistile i vraćale ih vremenu kad još između sebe nisu bile posvađene. Sličnoj je

pedagogiji pribjegavao Jahve dopuštajući da Izraelci budu poraženi od nevjernika. I u religijama neuspjesi mogu biti za pouku vjernicima.

Tri će daljnja svjetovna događaja dovršiti to otrežnjenje religija od njihovih prošlih zabluda i zastranjenja. Prvi se događaj odnosi na postignuća povijesnih znanosti koje su najstrožim metodama i nepotkupljivom stručnošću u tisućama knjiga obnavljali pred suvremenicima neugodnu, ali posve istinitu prošlost religija. Ona je ispala dakako puno nepovoljnijom nego što su joj to i najveći protivnici bili namijenili. Ali protiv utvrđenih činjenica nije se moglo baš ništa poduzeti. Zato su se same religije počele odricati svojih krivih koraka i kajati se za počinjena zla. Kad to nisu nekad dobrovoljno učinile po savijesti, modernitet i sekularizacija neizravno su ih na to prisilili. Po njima su dakle postale bolje, a ne samo po naporu poduzetom u sebi.

Drugi se događaj tiče epohalnog napretka medijske tehnologije, koja je doslovce sve religije svijeta učinila prisutnima u svakoj kući u svijetu. Poznavanje religija - prošlih i današnjih - postalo je u naše doba golemo i neusporedivo s onim iz prijašnjih vremena, a da o objektivnosti prikaza i ne govorimo. Dovoljno se sjetiti slikovnih prikaza Hansa Kunga i Jeana Delumeaua pa se uvjeriti koliko je uvid u stanje religija i njihove povijesti danas uznapredovao.

Treći svjetovni događaj koji je potaknuo religije da se počnu brinuti o svojoj slici jest suvremena nečuvena pokretljivost ljudi i njihova potreba za putovanjem. Svi odlaze na daleka hodočašća i posjećuju svete hramove na cijelom svijetu. Ništa im ne ostaje tajnom i svuda im je pristup otvoren. Poslije dojmova s putovanja slijede usporedbe, a poslije usporedaba dolaze prosudbe o religijama. Stoga predstavnici religija moraju i te kako voditi računa o sebi i ulaziti u natjecanje ne bi li se pokazali u što prihvatljivijem svjetlu i tako privukli ljude u svoje zajednice. Veliko je svjetsko tržište ponuda svetoga uvelo miroljubivo natjecanje - jer drugo ne dopušta država - pa svatko mora povesti računa o potrebama ljudi, a one su danas neprizivno moderne i postmoderne: mir, dobrotu, nenasilje, snošljivost, solidarnost, mistično iskustvo, holistički pristup, ispunjenje osobnih težnji za dubljim smislom i zadnjim znančenjem vlastita življenja. Izvan tih odrednica religije vrlo slabo prolaze na tržištu ideja i na njih se onda malo tko osvrće. Tek dakle kad uspiju otkriti poglavite sklonosti i ključne žudnje modernog čovjeka, religije postaju predmetom njegova zanimanja. Budući da potražnja za ratobornim religijama nije dugo zabilježena na tržištu ideja - barem u zapadnjačkim društvima - prolazile su dobro jedino mirotvorne vjerničke zajednice i crkvene skupine. O toj ocjeni nije bilo razilaženja među sociolozima religija.

Jesu li ipak najnovija tragična zbivanja u Sjevernoj Americi i nekim muslimanskim zemljama dovela u pitanje to povoljno

usmjerenje, pa trebamo očekivati zaoštavanje i promjenu u ideologijama religijskih ustanova i pokreta? Odgovor nije jednostavan, ali se već na prvi pogled čini da do obrata još nije ni došlo, niti će do njega tako brzo doći. Odveć su naime religije dugo živjele u jednakom ozračju mirotvorstva i dobrosusjedstva da bi sada preko noći mogle nastaviti ići posve oprečnim putem. U potvrdu tome, valja svakako upozoriti na još jednu novu okolnost u društvu. U posljednje vrijeme postaje očitim da se religije ne razlikuju toliko između sebe koliko se unutar svake od njih produbljuju razlike: jedan se dio radikalizira, a drugi liberalizira. Otud napokon i pojava fundamentalizma, čiji će pobornici vjerojatno više ići protiv svojih "nedosljednih" vjernika nego protiv tuđih nevjernika. To je razlogom da danas nema ni jedne religije koja u sebi ne bi nosila barem klice fundamentalizma, a time i razloge za unutrašnje razdore i sukobe. Uostalom, ponašanje radikalnih dijelova u pojedinim religijama počinje napadno sličiti između sebe: kršćanski fundamentalisti podmeću bombe na ulazima u rodilišta, a islamski bojovnici u samoubilačkom letu avionom režu vatrom gusto nastanjene nebodere. Produbljena bi rasprava dakako brzo otkrila političke izvore obaju fundamentalizama, što ovdje preskačemo.

Stoga svako religijsko mirotvorstvo treba početi od sebe i fundamentalizma u svojim zajednicama. Napadaji na one druge fundamentalizme izvan svoje religije samo još više raspiruju ukroćene sukobe i nikad ništa ne razrješavaju. To je u povijesti višestruko potvrđeno. Još manje se vlastiti fundamentalizam i njegove pogubne metode mogu opravdavati tuđim fundamentalizmima i njihovim pogubnim metodama. Izlaz je u ponudi opraštanja i činu pomirenja s obje strane, a onda u istodobnom nedvojbenom otklonu i osudi napasti fundamentalizma u vlastitim redovima. Sve je drugo ponavljanje davne i loše prošlosti u još gorim oblicima i izdanjima.

Možda će se onda na kraju i susret religija pretvoriti u radosni događaj njihova novog prijateljstva, a ne starog ratovanja. Tako religije postaju nadom zaraćenog svijeta, ali pod uvjetom da prestanu biti opravdanjem bojovnog beznađa. A za to se valja ne samo usrdno moliti nego neprestance raditi: žrtvom, otvorenošću, skromnošću, pomaганjem, brodom protiv siromaštva, ljudskošću i prije svega primjerom mira u sebi i mirotvorstva u svijetu. Nije li to obična utopija? Kako za koga. Ipak, ostaje nepobitnom činjenica da je svako dobro za čovjeka bilo utopijom prije nego što se ostvarilo. Zašto bismo onda samo snovima o miru oduzeli tu ostvarljivost kad su mnogi drugi snovi danas postali javom? I pomažu ljudima. Uostalom velik je ulog u igri: ako se pomire religije, pomirit će se i svijet.

Željko Mardešić